

ERDŐSI PÉTER

A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon

Miért kezd egy történész azzal a jelenséggel foglalkozni, amit a „kulturális örökség” fogalommal írnak le? Talán az különbözőti meg legjobban a vele rokon „hagyomány” és „emlékezet” fogalmaktól, hogy mivel a jogi terminológiából ered, az örökölt javak és kezelésük mellett az örökös és az örökhagyó kölcsönös viszonyát is jobban kiemeli, mint a másik kettő. Az örökölt javak, még ha fizikai értelemben nem is változnak meg számottevő módon, az idő múlásával új és új jelentésekre tehetnek szert. Történészként arra lennék kíváncsi, vajon mit jelentett az örökhagyónak és az örökösnek ugyanaz a dolog: a kettőt egyenrangúnak kell tekintenem. A történészt értelemszerűen az időbeli változások érdeklik: jó, ha le tud írni egy állapotot, de akkor oldja meg igazán a feladatát, ha egy történetet is elmondhat: honnan hová jutunk. Van-e középut a múlt kétféle megközelítése között: az egyik csupán jelenbeli konstrukciónak tekinti a múltat, a másik fenntartások nélkül a múlt örökösének vallja a mát.

Nem lehet egészen pontos a kultúrtörténeti hasonlat, de a „kulturális örökség” a tárgyakat a ritkaság, különlegesség jegyében felhalmozó reneszánsz udvari *Kunstkammert*, *Wunderkammert* juttathatja eszünkbe, vagy a többféle gyűjteményt egyesítő, és országos nyilvánosság elé táró nemzeti múzeumok létrejöttének pillanatára emlékeztethet. Az „örökség” fogalma azért is érdeklődésre tarthat számot, mert közös nevezőt ad a tárgyi emlékekkel foglalkozó tudományos szakterületeknek (régészet, muzeológia,

könyvtár- és levéltártudomány stb.). Másrészt a tárgyi felől a szellemi felé is terjeszkedik, így vonja be az irodalomtudományt, a néprajzot vagy a kulturális antropológiát.

Tanulmányomban megkísérlem áttekinteni, hogyan jelenik meg Magyarországon az örökség fogalma a Horn-kormány alatt, és milyen kiterjedést ér el az Orbán-kabinet eddigi működése során. A vizsgált periódus 1997-től, a kulturális törvény megjelenésétől 2000-ig tart. A készülő örökségvédelmi törvényre már nem térek ki. A témának legalább négy szintje jelezhető ki: elmélet, jogalkotás, politikai gyakorlat és társadalmi recepció. Hogyan szerepel ezekben az „örökség” kifejezés, létezik-e valamilyen határozott elképzelés erről? A négy megközelítés közül itt a középső kettőt választom. Az egész munkának – mint általában a jelenkori történelem kutatásának – alapkérdése, hol vannak a téma forrásai, egyáltalán források-e ezek a történész szakma kritériumai szerint? A publikus rendeletek, határozatok megfelelnek ezeknek a kritériumoknak, így nagy mértékben támaszkodtam rájuk.¹ Az ilyen típusú normatív szövegektől persze nem feltétlenül várható, hogy egy vitára csábító kifejezést a szellemi élet számára definiáljanak, de az efféle kísérleteknek mindenesetre meg kellene történniük. A rendelkezésre álló szövegek elemzése annyit tehet, hogy kimutatja a fogalom aktuális jelentéstartalmát, fényt vet a szóhasználat tudatosságára vagy lazaságára, a törvényhozók tudatos vagy spontán előfeltevéseire.²

Hogy Magyarországon a fogalom mai formájában megjelent, annak döntő oka lehetett az Európai Unió állásfoglalásának alakulása. Az Európa Tanács által kezdeményezett kormányközi együttműködés már az 1960-as évektől foglalkozott a kiemelkedő történelmi műemlékekkel; ez később az épített örökség körére bővült. 1992-től ezt helyettesítették a kulturális örökség fogalmával, amivel egyelőre ragaszkodtak az épített környezet tárgyköréhez, de újabb komponenseit is bevonták (a mezőgazdasági, technikai, ipari környezetet, a kulturális értékű tájakat, az ingó örökség bizonyos elemeit, és a jövő nemzedék számára örökséget képző városszerkezetet is tekintetbe vették). 1993-ban mondják ki, hogy a kooperáció kiterjesztendő a közép-kelet-európai országokra, négy évvel később pedig megfogalmazzák azt a jelenleg érvényes koncepciót, mely a közös európai örökséget és a különbözőséget egyszerre kívánja megmutatni helyi, regionális, országos és nemzetközi szinten. Ezt a gazdasági fejlődés lendítő erejének tekintik, kiemelik a kulturális turizmus jelentőségét. Sürgetik az állami és magánszek-

tor együttműködését; ajánlják, hogy az állam a felügyeletre, kezdeményezésre, összehangolásra korlátozza szerepét a decentralizáció és reorganizáció számos országban zajló folyamatában, de ne mondjon le teljesen a kulturális örökség védelmének felelősségéről. A kulturális örökség „üzenetét” a tudományon és az oktatáson keresztül kívánják ismertté tenni, és elvárják, hogy az érdekelt szakemberek egy európai információs hálózatban hangolják össze munkájukat.³

Magyarországon az „örökség” szó azóta szerepel nagyobb súllyal a politikai közbeszédben, hogy 1998-ban az új kulturális tárca nevébe is beiktatta, s karakterének védjegyeként használja. A fogalom az előző kormányzati ciklus alatt is felbukkant már, ami nem meglepő, ha az EU ajánlásainak egyidejűségére gondolunk. Az akkori Művelődési és Közoktatási Minisztériumban működött a Kulturális Örökség Főosztálya; ebben az időben alakult meg a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottsága és a Kulturális Örökség Igazgatósága.⁴ Az 1997 júniusában elkészült műemlékvédelmi törvény a bevezetőjében, mintegy hivatkozásként veti be a fogalmat. A törvény célja, hogy védje „azokat az építészeti, műszaki és a velük összefüggő művészeti alkotásokat, amelyek történelmünk pótolhatatlan emlékei és kulturális örökségként a társadalom számára – a nemzeti vagyon részeként – különleges értéket jelentenek.” Ezek „az ország és az egyes települések arculatának jellegzetes meghatározói, kulturális hagyományainak hordozói, s egyben a történelmi és nemzettudat formálói.”⁵ Látható tehát, hogy itt a régebbi keletű „történelmi emlék”, „hagyomány”, „identitás” fogalmak társadalmi, nemzeti kontextusát vázolja fel az „örökség”; ezután a szöveg nem tér vissza hozzá, hanem a műemlékes szakma önálló terminológiát használja.

1997 decemberében született „a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről” szóló törvény.⁶ Már a címből is látható, hogy meglehetősen heterogén alkotásról van szó. Paradox módon az szélesíti tovább a kört, hogy mire *nem* terjed ki a hatálya: az 1995-ös levéltári, a természetvédelemről szóló 1996-os, az épített környezet alakításáról és védelméről, illetve a műemlékvédelemről szóló törvényekben szabályzott kérdésekkel nem foglalkozik, de már a felsorolásuk is jelzi, hogy mindez értelemszerűen egy problémakörbe tartozik az általa kezelt ügyekkel.⁷ Vajon a törvény tesz-e kísérletet arra, hogy e sokféle területet közös nevezővel írja le? A kulturális javak szinonímája a „kulturális örökséghez tartozó javak”, illetve „a kulturális örökség javai”

fordulat. Ezeknek „a történelem alakulásában, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai kisebbségi önismeret formálásában” van szerepük: megismerésük állampolgári jog, védelmük pedig társadalmi kötelesség. Itt tehát ismét azzal van dolgunk, hogy régebbi fogalmak új kontextusba kerülnek, akárcsak a műemlékvédelmi törvényben. A szöveg szerkezetéből kiderül, hogy „a régészeti jelentőségű földterületek és a műemlékek ingó tartozékai” a kulturális örökség fogalmköréhez sorolandók, de már a könyvtári dokumentumokkal kapcsolatban ezt se nem állítja, és se nem tagadja. Ugyanakkor ide tartoznak a védetté nyilvánított, de „nem közgyűjteményben, illetőleg muzeális intézményben őrzött, pótolhatatlan és kiemelkedő jelentőségű javak”. Összegzésként elmondható, hogy a törvény – mely EU-jogszabályok figyelembe vételével készült, és a későbbi miniszteri rendeletek forrásaként működött, s működik mind a mai napig – hivatkozásként vagy laza gyűjtőfogalomként kezelte a kulturális örökséget, definiálására nem tett kísérletet, még abban a mellékletben sem, mely kimondottan a törvényben alkalmazott fogalmakat írta körül. Érdemes elgondolkodni rajta, hogy ez gyengesség, vagy inkább erény, mely a praxisnak adja az elsőbbséget. Ez a törvény írta elő a Kulturális Örökség Igazgatóságának feladatkörét: az új intézmény alapító okirata egy évvel később, 1998 nyarán jelent meg.⁸ A két rendelkezés, túl azon, hogy az Igazgatóságot a kulturális örökségről nevezi el, nem használja többet ezt a szófordulatot. Annál inkább beszél „kulturális javakról”: a definíció hiányáért talán kárpótol az a tény, hogy az új közigazgatási hatóságnak egyik feladata nem más, mint a kulturális javak körének gyakorlati meghatározása, amennyiben folyamatosan ellenőrzi az alakulását: dönt védetté nyilvánításukról, a védettség megszüntetéséről, régészeti feltárások engedélyezéséről, nyilvántartja az eltulajdonított kulturális értékeket stb.

A FIDESZ-Magyar Polgári Párt választási programja azt kifogásolta a Horn-kormány művelődéspolitikájában, hogy „a nemzeti kulturális örökség épített és tárgyi részének megőrzése, felújítása” elsikkad benne. Ezt azzal hozta összefüggésbe, hogy a Nemzeti Kulturális Alap finanszírozási rendszere nem alkalmas a beruházások támogatására. A problémát centralizációs eljárással kívánta megoldani: „csakis a nemzeti örökség védelmére hivatott központi állami eszközök koncentrálása és növelése segíthet ezen a téren.” Kilátásba helyezte, hogy az addig három minisztériumhoz tartozó kultúra, műemlékvédelem és idegenforgalom összefogására – külföldi példák, főleg az angol alapján – önálló kormány szervet hozna létre, és azt is

előre bocsátotta, hogy ez a nemzeti örökség védelmét szolgálja. A programban nem hangzott el, hogy mindez együtt jár majd az Művelődési és Közoktatási Minisztérium szétválasztásával, de nem volt nehéz kitalálni abból a mondatból, hogy „az új struktúra kialakításakor nem veszítjük szem elől a kultúra és az oktatás közti fontos kapcsolatot”, hiszen a kulturális értékek piaca az oktatást feltételezi. Az örökség feltérképezése ebben a szövegben nem történt meg: részletesen kidolgozták a műemlékvédelemre vonatkozó koncepciót, de tisztázatlan maradt, hogy mi értendő az említett tárgyi örökség körébe. A műemlékek kapcsán ugyanakkor megfogalmazódott, hogy gazdaságfejlesztő, turisztikai potenciál rejlik bennük, integrált védelmük hozzájárul a településrehabilitációhoz, és itt jelent meg az az általánosabb érvényű elgondolás, miszerint „a kulturális örökség fejlesztési forrás lehet az ország számára az európai uniós csatlakozás idején is.” A program egyfelől a kultúra finanszírozásának állami eszközeit akarta koncentrálni, másfelől kívánatosnak tartotta, hogy létrejöjjenek az „integrált védelem” önfinszírozásának feltételei, és kijelentette, hogy „a közös örökség egybehangolt és együttes cselekvést igényel – az állampolgárok, a civil szerveződések és az állam részvételével.” A „közösség” eszerint arra is képes, hogy fenntartsa és növelje a kulturális értékek „piacának” keresletét. Bár az állami beavatkozás terén mértéktartást ígért, az ország geopolitikai helyzetére és hosszú távon remélt sikereire való tekintettel stratégiai jelentőségűnek ítélt kulturális politika feladatákként jelölte meg, hogy „a történeti-kulturális identitás tudatosításával felvértezze polgárait a »nemzetközivé váló világban« várható kihívásokra, ugyanakkor képessé tegye őket a pozitív hatások eredményes befogadására.”⁹ A célkitűzések mögött könnyű észrevenni az EU 1997-es koncepciójának hatását.

A FIDESZ-Magyar Polgári Párt a választások napjaiban már *expressis verbis* kimondta, hogy győzelme esetén oktatási és kulturális tárcára választaná szét a Művelődési és Közoktatási Minisztériumot.¹⁰ A sajtóban a koalíciós tárgyalások és a kormányalakítás egy hónapja alatt rendszerint csak kulturális minisztériumként emlegették az új kormányhivatalt, és előbb lehetett találgatni, majd tudni a kijelölt miniszter és az államtitkárok kiletét, mint hogy a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma név elhangzott volna.¹¹ A koalíciós egyeztetés során inkább más minisztériumok ügyében bontakozott ki vita, de nyilván meg kellett várni a tárgyalások végét az új név kihirdetésével. Erre négy nappal a kormányprogram nyilvánosságra hozata-

la előtt került sor. Ekkor még az új tárca feladatkörével kapcsolatban is adódtak bizonytalanságok: vajon az egyházi ügyek az új minisztériumhoz tartoznak-e, vagy a Miniszterelnöki Hivatalhoz, ahová az előző kormány alatt kerültek? Amikor a parlamentben megvitatták a kormányprogramot, ellenzéki oldalról az a kifogás hangzott el, hogy jobb lenne egyszerűen „kulturális minisztériumnak”-nak hívni a szaktárcát, mert a nemzeti örökség szó bevetelével a név nem fejezi ki a kultúra sokszínűségét és a múltba fordul.¹² Hogy ez az ellenvetés felmerülhetett, a fogalom használatában rejlt ellentmondásra utal: ha úgy tetszik, érthetünk rajta nemzeti értékconservativizmust, de az EU által elvárt kulturális közösség és sokszínűség megjelölésére is alkalmas.

A minisztérium megalakulásának első évében korántsem az örökség körülírásának kísérleteire összpontosult a közvélemény figyelme. A Nemzeti Színház építése, a helyszín módosítása, tervpályázata, a Nitsch-kiállítás, a Frankfurti Könyvvásár kavart vitát, valamint az, hogy a Nemzeti Kulturális Alap, a kultúra finanszírozásának addig elkülönített pénzalapként működő intézménye az NKÖM költségvetési fejezetének része lett.¹³ Pröhle Gergely államtitkár az átszervezéssel is elfoglalt szaktárca első évének hiányosságaként értékelte egy interjújában, hogy nem sikerült „az egyházak tevékenységét a szekularizált közvélemény szemében is” elfogadtatni. „Amikor az egyházi ügyeket a kulturális tárca tevékenységi körébe vontuk, az volt a célunk, hogy értékteremtő és értékmegőrző szerepüket minél szélesebb körben világossá tegyük... Nehéz elfogadtatni ezt a szemléletet, mert vagy az a vád ér bennünket, hogy klerikalizálni akarjuk a kultúrát, vagy pedig az, hogy el szeretnénk »világiasítani« az egyházakat.”¹⁴ A kérdés az örökség mi-benlétének, hovatartozásának dilemmájaként is felfogható.

Mennyire látható a nyilvánosság számára, hogy az örökség fogalma milyen szerepet játszik a minisztérium politikájában, a szakmák koordinációjában, és milyen területeket fednek le vele? 1998. szeptember 16-án elkészült a nemzeti kulturális örökség miniszterének feladat- és hatásköréről szóló kormányrendelet.¹⁵ A bevezető után hangsúlyosan, külön paragrafusban szól a műemlékvédelemről, az egyházakkal való kapcsolat-tartásról, a nemzeti és etnikai kisebbségek kultúrájának ápolásáról, a nemzetközi kulturális kapcsolatokról. Hogyan jelenik meg ebben az „örökség” kifejezés? A miniszter „a művészeti élet szabadsága, a lelkiismereti és vallásszabadság biztosítása, a nemzeti kultúra fejlődése, a kul-

turális örökség és a műemlékek védelme érdekében” működik közre a kormány kulturális politikájának megvalósításában. Ha közelebbről nézzük, itt a kulturális örökség és a műemlékek mellérendelt kifejezés-ként állnak, amit érthetünk úgy, mintha az utóbbi nem lenne az előbbinek a része, de úgy is, hogy a műemlékes terület pontosan megragadható, míg az örökség fogalma itt és most nem definiálható. Nem tűnik el a „kulturális javak” kifejezés sem: védelmükről a miniszter „elsősorban a Kulturális Örökség Igazgatósága útján” gondoskodik, a műemlékvédelemmel kapcsolatos feladatait pedig az Országos Műemlékvédelmi Hivatal útján látja el. Mindkét esetben azt látjuk, hogy a szöveg önkéntelenül is különbséget tesz a műemlékek és a *rajta kívül* lévő kulturális javak vagy örökség között, ezeket nem pontosítja. Ugyanazzal a felosztással van itt dolgunk, mint a FIDESZ-MPP programjában, mely az örökség épített és tárgyi részéről beszélt. A kulturális örökség nemzeti és egyetemes részre osztható, a vele kapcsolatos ágazati feladatokat pedig hármas felsorolás foglalja össze: megóvás, tudományos feltárás és közkinccsá tétel. (Ez a hármasság későbbi szövegekben is előfordul.)

Említettem, hogy az 1997-es törvény már az EU-jogszabályok figyelembe vételével készült; ennek ellenére az NKÖM feladata maradt a kulturális javak illegális kereskedelmével, exportjával, a szellemi tulajdonnal kapcsolatos jogharmonizáció. 1999-ben járt le az Európa-Bizottság *Raphael* programja, amelyre Magyarország társult országgént két EU-tagállammal nyújthatott volna be pályázatot az ingó kulturális örökség megőrzésére, hasznosítására, szakmai tapasztalatcserére, az ingatlan kulturális örökséghez való hozzáférés elősegítésére.¹⁶ A jelenleg folyó Kultúra 2000 program az örökséget tágabban értelmezve folytatja ezt. Ebbe a körbe tartozik a nemzetközi fesztiválok, például a brüsszeli Europalia '99-en, vagy a „Krakkó mint kulturális főváros” rendezvényein való részvétel. Az Európa Tanács által szervezett „Örökség Kampány” a vallási helyek, a nagy útvonalak kereszteződései, az egyetemi utak, városzövetségek történeti emlékeinek bemutatásával próbálja terjeszteni a közös örökség eszményét. Promóciós célja van a Kulturális Örökség Napjai programnak is, de már inkább a helyi vagy országos identitást célozza, amikor olyan épületeket nyit meg egy hétvégére a nagyközönség előtt, amelyeket csak bizonyos körök, rétegek ismernek, vagy mindig zárva vannak: idén középkori templomokat, templomromokat, jövőre oktatási intézményeket.¹⁷

További támpontokat kapunk arról, hogy mi tartozhat az örökség tárgykörébe, ha szemügyre vesszük az NKÖM számunkra releváns rendeleteit, az általa előterjesztett kormányhatározatokat, a minisztérium pályázatait. A rendeletek, határozatok között hármat találunk, mely témánk szempontjából fontos: egy a kulturális intézményrendszer (múzeumok, könyvtárak, műemlékvédelem) felügyeletéről szól, a másik az egyházakkal, hitközségekkel való megállapodásról, a harmadik a Millennium megünnepléséről intézkedik.¹⁸ Számunkra legérdekesebb a „régészeti feltárásokról és az engedélyezési eljárásról” szóló, 1999-ben kiadott NKÖM-rendelet.¹⁹ Ebben a „régészeti örökség” kifejezés bukkan fel. Ásatásnak számít „minden földmunkával egybekötött feltárás, amely a régészeti örökség elemeit tárja fel.” Ezek szerint az örökség látens módon megvan akkor is, ha még nem ismerjük, így tartunk igényt a majdani letre. Létezik ezen kívül „feltárt régészeti örökség”, amit őriznünk kell. Nem kimondottan ebbe a kategóriába tartozik, de vele együtt említettetnek meg a „természettudományi kulturális javak” is.

Tartja magát az a különös megközelítés, mely a jobban definiálható területek mellé általános kategóriaként illeszti a kultúrát: egy 1999-es pályázatban „művészeti, közművelődési, épített vagy kulturális örökséget védő, vagy ilyen tevékenységi körű” szervezetekről olvasunk.²⁰ (Kiemelés tőlem.) Fogalmunk ritkán asszociálódik intézményekhez, testületekhez, kivéve „az egyházi kulturális örökség értékeit”. A Klebelsberg Kunó-ösztöndíjat „a kulturális örökségünk külföldön található tárgyi és írott emlékeinek feltárását, megóvását, kiadását szolgáló kutatások támogatására” hirdetik meg; egy másik szövegváltozat elhagyja ezt a fordulatot, és könnyedén felcseréli a hagyományosabb formulával, „a magyar nyelv és kultúra írott és tárgyi emlékeivel.”²¹ Ebben a szellemben nyilatkozik a külföldi magyar intézetek kapcsolatépítési, népszerűsítő teendőiről is a 2000. évi kormányhatározat.²² Itt tehát a lappangó örökség országhatárokon túli kiterjesztésével van dolgunk.

Az „Örökségünk, értékeink” pályázat azt várja a településektől, hogy a „kutató-, feltárási-, elemző munka eredményeként váljanak közkinccsé a közvélemény előtt eddig nem ismert nemzeti kulturális értékek, mindazok, amelyekre az adott település és az ország egyaránt büszke lehet.”²³ Itt az ismertség szintjei adják a probléma lényegét: ami helyi szinten már ismert, országosan is legyen az.

1999 márciusában egyszerre jelenik meg pályázat a múzeumok, a könyvtárak, a levéltárak részére, illetve a „magyar kulturális örökség szem-

pontjából fontos információs vagyon digitalizálásának” céljából.²⁴ Érdekes az a szóhasználatbeli eltérés, hogy míg a múzeumokat és könyvtárakat a szellemi örökség szempontjából értékes gyűjtemények feltárására, közkinccsé tételére invitálják, a levéltárak esetében pusztán „anyagot” mondanak. Az örökség ezekben az esetekben *már megvolt, az újonnan megtalálandó* szemantikai tartományában helyezkedik el, a digitalizálás pedig *a meglévő új-szerű átalakítása, a terjesztés* jelentését hordozza.

A millenniumi felkészülés részét képezték a Nemzeti Örökség Program támogatásával elkészülő munkálatok.²⁵ A program „az épített és régészeti kulturális örökség megóvása, fenntartása és restaurálása” érdekében indult, s a királyi városok, kastélyok, Árpád-kori kistemplomok, egyházi műemlékek mellett forrásokat biztosított azoknak a településeknek is, melyek különben nem kerültek volna előtérbe, sőt, az országhatáron kívüli feltárásokat is lehetővé tett, vagyis a hazai társadalomban vertikálisan, a földrajzi térben pedig horizontálisan kereste az örökség színhelyeit. A program keretében a „szellemi örökség védelmére” is lehetett pályázatokat benyújtani. Egy Nógrád megyei kimutatás szerint ezekre körülbelül egynegyedét költötték annak az összegnek, amennyit a műemlékvédelmi projektekre fordítottak. A megyei levéltár mellett könyvtárak, múzeumok voltak a nyertesek, a témák között pedig helytörténeti és néprajzi feltárások, kiadványok, kiállítások szerepeltek.²⁶ A külön meghirdetett Szellemi Örökség Program sem közvetlenül a szellemi tradíciók elemzésére, értékelésére jött létre – ahogy az elnevezés alapján várnánk –, hanem inkább az emlékek felkutatására, archiválására, és a múzeumi, könyvtári, levéltári területen hirdették meg.²⁷

További kutatás témája lehetne, milyen kontextusokban kerül elő az „örökség” kifejezés a politikai döntéshozatalon kívül, társadalmi szervezeteknél, kulturális alapítványoknál, egyesületeknél, a publicisztikában vagy a kiállításokon. Csupán két példát említenék. A történeti kiterjesztéssel, mondhatnánk, visszavetítéssel találkozunk a tárgyak összegyűjtésében különben kitűnő „Európa közepén” kiállítás egyik magyarózó feliratán, mely „új örökségként” írja le a közép-európai történelemnek azt a fordulatát, amikor a térség országai felvették a kereszténységet és csatlakoztak az akkori Európához. Másik példám a Magyar Örökség-díj. Ezt a Magyarorszáigért Alapítvány hozta létre, s a kilencvenes évek során azzal a céllal adományozta, hogy az utódokra hagyományozza az elmúlt fél évszázad negatív eseményei ellenére maradandót alkotó személyiségek nevét. Itt tehát a „magyar

örökség” nem elsősorban tárgyilag megragadható, nem is szellemi hagyaték, mint inkább a nevekre, illetve a nevek szimbolizálta egyéni erőfeszítés értékére vonatkozik, az elismerő gesztus pedig egyrészt azt fejezi ki, mintha az örökség a hagyományozás mostoha viszonyai ellenére maradt volna fenn, másrészt önmaga kínálkozik hagyományozóként.²⁸

Az elmondottakból talán kivethető, hogy a fogalom gyakorlati alkalmazásában jelenleg az örökség mibenlétének, hollétének keresése nyilvánul meg. Az örökséghez sorolt dolgok több szempontból is mozgásban vannak. Új műemlékek védelméről intézkednek (feltűnő a népi, ipari építészet, helyenként a szocialista korszak emlékeiről való gondoskodás), mások védelmét megszüntetik; közben átalakulnak a szakma koncepciói.²⁹ A II. világháborúban eltulajdonított műkincsek restitúciója érdekében átvizsgálják a múzeumokat és az országos levéltárat, elkészül a magyar állam által visszakövetelt műkincsek listája.³⁰ Felújítják az „elbontott, megcsonkított, meg rongálódott” köztéri alkotásokat: ezek közt van, ami régen, egy adott politikai-ideológiai közegben emléknek vagy jelképnek számított, s hosszú idő után ismét azzá lép elő.³¹ A műemlékeket használatba vevő társadalmi események szintén „mozgósítják” az örökséget; az irattárak anyagának publikálása a diffúziót készíti elő. A II. világháborúval megszakadt népzenei gyűjtést kezdi újra a beszédes című Utolsó óra program, melyhez az Új Pátria lemezsorozat csatlakozik. Nemzeti Kegyeleti Bizottság alakul, mely temetőket, temetőhelyeket jelöl ki egy „nemzeti panteon” részeként.³² A kortárs szerzők műveit is közreadó Digitális Irodalmi Akadémiát egy ideig Digitális Halhatatlanok Társaságának akarták nevezni. Az internet és a panteon közti frigy végül mégsem kötött meg.³³

Nemcsak az örökségnek tekintett anyagi realitást jellemzi képlékenysége, hanem az örökség fogalmának alakulását is. Úgy tűnik, jelenleg egyetlen stabil pontja van: az épített örökség. Nem véletlenül, hiszen e ponttól indult a jelentésmező terjedése. Ami ezen kívül van, hol az ingó, a tárgyi, a kulturális jelzöt kapja, hol szakmánként próbálják meghatározni. A legnehezebben definiálható „szellemi örökség” inkább anyagi, tárgyi hordozóiban jelenik meg.

A nagyobb nyilvánosság előtt egyelőre bizonytalan faktor, hogy az egyes tudományterületek, szakmák mennyire kapcsolódnak a nemzetközi tudományos életben zajló örökség-diskurzushoz, mennyit profitálnak ennek elméleti és gyakorlati konzekvenciáiból. Az új tudományos diskurzus lehető-

séget adna rá, hogy az érdekelt szakmák felmérjék, miként alkalmazható, vagy egyáltalán alkalmazható-e területükön az örökség fogalma. Nyer valamit ezáltal az adott szakma, vagy éppen hátrányosan módosítja a tudományos életen belüli státusát, ha egy kalap alá veszik másokkal? Úgy tűnik, egyes szakmák számára (ilyen a műemlékvédelem, a régészet vagy a muzeológia) komoly koncepcionális, technikai és anyagi kérdés, mit tekintsen az örökség részének, míg a tárgyi emlékekkel csak közvetve vagy alig érintkező szakmák lazábban alkalmazhatják.

A közösség és különbözőség Európai Unió által képviselt gondolatának, e gondolat magyarországi adaptációjának, vagy akár a szocializmus utáni nemzetépítésnek – melyben az örökség elemei építőkövek – kedvezhet az a pályázati rendszer, mely a felvázolt koncepción belül kevés megszorítást alkalmaz, és így különböző társadalmi szinteket próbál mobilizálni, de a fogalom elméleti definíciójának aligha. Az örökség alakulását egyelőre a gyakorlat szentesíti. Hozzá kell azonban tennünk, hogy most folyik az „integrált örökségvédelmi törvény” előkészítése, mely „korszerű és egységes szabályozást” ígér, „hatósági és tudományos szempontból egyaránt”.³⁴

Ennek kapcsán kell jeleznünk egy kultúrpolitikai dilemmát: a kormányzat a kultúrafinanszírozás összpontosításának programjával állt elő, majd többek közt az örökség közös védelmére, használatba vételére felhívó pályázati rendszerrel tette érdekeltté a helyi társadalmat. Vajon ez átmeneti szakasz annak az EU által elképzelt folyamatnak a hazai adaptációjában, mely a kultúra lokális és regionális önfinanszírozása felé mutat, vagy végső soron az állam pozícióit szilárdítja meg?³⁵

Itt szeretnék kitérőt tenni a Magyar Millennium témájában. Bár sok érintkezési pont van az örökség diskurzusa és a millenniumi ünneppsorozat között, célszerű elkülöníteni a kettőt. Úgy látom, hogy az ünnepi alkalom a fogalomban rejlő lehetőségeket az identitás alakításának jegyében aktualizálja. Erre a szándékra már az előző kormány alatt látunk példát. Az „ezeréves államiságunk megünnepléséről” hozott 1996-os kormányhatározat, mely úgy kívánta megünnepelni a millenniumot, „hogy az hozzájáruljon nemzeti önismeretünk és önbecsülésünk, valamint nemzetközi tekintélyünk erősödéséhez”, a „magyar állam ezer esztendejét reprezentáló épített örökség” megújításának felgyorsításáról (főleg a királyi és királynői emlékhelyekről), illetve a „kulturális örökség nemzeti intézményeinek” rekonstrukciójáról beszélt.

Az Orbán-kormány „új kulturális paradigmaváltást” tűzött ki célul a millenniumi rendezvényekről szóló határozatában. Ha közelebbről megnézzük, a szóban forgó passzus mégsem a kultúrán belüli strukturális vagy intellektuális átalakulásról beszél, hanem a váltás *célszerűségére* utal, és csak ennyiben definiálja: „Magyarország polgárai – önmagukba és az országba vetett bizalmukban megerősödve – képessé válhatnak arra, hogy a világ globális kihívásaival szembenézzenek, és olyan új kulturális javakat alkossanak, amelyek gazdagítják a világ és Európa kultúráját.”³⁶ Emlékezzünk rá, hogy a globalizáció negatív kihívásaival szembeni „felvérteződésnek” és pozitív értékei befogadásának gondolatát már a FIDESZ-MPP programjában is megtaláljuk. A Millenniumra közösen meghirdetett hét pályázat általános bevezetője hozzáteszi, hogy „az ünnepre bel- és külföldi programsorozattal, nemzeti örökségünk megerősítésével és megújításával készül az ország.”³⁷

Mi mondható el a mai események hosszú távú hatásáról? A felújított épületek, a kiadott történeti források kétségtelenül a millenniumi időszak tartós eredményei.³⁸ De hogyan hat valójában a kulturális örökség – mely nálunk az elmúlt években a Millenniumhoz kapcsolódik – a sokszor emlegetett identitásra? A kultúrtörténeti kutatás ismert alaptétele, hogy „lent”, a befogadó közegben nem feltétlenül az megy végbe, amit „fent”, az üzenet kibocsátásának szintjén gondolnak.³⁹ A múzeumi tárlat vagy ünnepség a helyi és országos politikusok, szakértők „üzenete”, de vajon hogyan foglalják el az ünnepi idő elmúltával a felújított műemlékek a maguk helyét a hétköznapiakban, hogyan marad meg az ünnepségek emléke az egyéni és (ha van ilyen) a „kollektív” tudatban? Másképp fogalmazva: az örökség hol helyezkedik el azon tényezők sorában, melyek egy személy vagy közösség tudatára hatnak? A sokszínűséget, a különbözőséget vállalja a millenniumi program, de ezt mindig nagy nemzeti keretben képzelem el: mivel nemzeti ünnepről van szó, a hangsúlyok a dolog természeténél fogva afelé tolnak el, hogy a színeket ne önmagukban nézzük, hanem abból a szempontból, hogy mit adnak az összképhez. Vajon milyen eredményt kapunk, ha az olyan elméleti kategóriákat, mint „polgár”, „közösség”, az „örökség”, az adott településsel, lakosaival, emléktanyagával helyettesítjük be? Ez már a következő évek történeti, kulturális antropológiai kutatásainak témája lehetne, viszont a szükséges dokumentumok összegyűjtését, a jelenségek megfigyelését most kellene elkezdeni.

A kissé atyai „patrimónium” fogalom mellett még számos metafora, modell írja le és értelmezi a kultúrát, más-más aspektusát emelve ki. Hiba lenne tehát azt képzelni, hogy egyetlen fogalom, univerzális törekvései ellenére is, maradéktalanul felöleli a kultúrát: nincs olyan „szem”, amely a maga teljességében és mélységében átláthatná. Nehéz szabadulni attól a benyomástól, hogy az állami-hatósági invitálás mögött, mely a társadalmat kulturális tevékenységre szólítja, mégiscsak egyfajta megrendelői akarat ölt testet, miközben nyilván maradnak olyan kulturális irányzatok és produktumok, amelyre nem kerül rá a patrimoniális bélyeg. Mi a kulturális örökség viszonya a modernitáshoz, a jelen, vagy jövőorientált kulturális kereséshez, irodalomban, művészetben (ahhoz, amit valaha avantgarde-nak hívtak)? Támogathatja-e ezt a kultúrpolitika az örökség jegyében, anélkül, hogy az élő alkotót az öröklét imperatívuszának fogságába ejtené, miközben muzeális értékekbe – helyesen – életet lehel? Hogyan képzelik el az országos, regionális, helyi intézmények a „társadalmat”, melyet az örökség védelmére invitál? Tudja-e ez a társadalom „olvasni”, értékelni az örökséget? Mint ha a diskurzus világszerte a társadalmi és gazdasági modernizáció hatásait akarná ellensúlyozni, kiküszöbölni. Nem lép-e fel emiatt tudathasadás? Ha nem sikerül bekapcsolni a modern élet áramába, akkor a kultúrára betokosodott állapot várhat.

Komolyan vehetnénk az örökség fogalmát, ha már a nemzetközi politikai konstelláció megajándékozott vele bennünket. Ahogy a műemlékvédelemben is azt látjuk, hogy az emlékek a környezetében való elhelyezése válik nagy kihívássá, úgy általánosan is elmondható, hogy önmagában nem a múltbeli kultúra pusztá „leltározása” az igazi intellektuális tét, noha már ez is elismerésre méltó, és nagy erőfeszítést kíván. Olyan többlettudást szerzünk önmagunkról, mely egyesíti az elfogadást és az önkritikát, vagy reflektálatlan önisméltést végzünk? Az „örökség” fogalmában benne rejlik az utódlás kérdése: ki tart rá jogot? Nemzeti kulturális örökségről beszélünk: de mi a nemzet?⁴⁰ A Magyar Millennium megünnepléséről szóló kormányhatározat úgy szól, hogy az ünnepségsorozat „részese a magyar nemzet minden tagja, minden magyar, a Magyarországon élő nemzeti és etnikai kisebbségekhez tartozók, nemre, felekezetre és származásra való tekintet nélkül”. Ne feledjük, hogy valójában olyan örökségről beszélünk, amely nagyobb részt a 19. századi nemzetfogalom létrejötté előtti történelmi korban alakult ki. Ezt először a 19. század veszi birtokba: de mennyit tartunk meg

belőle, mit sorolunk ma a nemzeti örökséghez? Érdemes ezt szem előtt tartani, különben az a benyomásunk támad, mintha az örökség nem folyamatos kreáció lenne, hanem eleve adott, örök kategória, amelyet csak készen át kell venni.⁴¹ Mi az elsajátítás módja? Ha megvannak a gyűjtemények, az emlékek: hogyan kelnek életre ezek? Az EU által proponált örökség-fogalom a kultúrát használó, élvező, befogadó közegtől olyan újfajta szemléletmódot vár, mely a meglévő kulturális javak nem-statisztikus, hanem dinamikus megközelítését teszi lehetővé. Más kérdés, hogy az *identitás* alakulásához mennyiben járul hozzá, de a kulturális javakhoz kreatívabb viszonyt eredményezhet. Magyarországon az örökségről szóló gondolkodásnak még nincsenek szélesebb körű hagyományai – bár egyes komponensei, melyek az új logika szerint aktualizálhatók, eddig is megvoltak, és szakmai körökben terjedni kezd az új fogalom –, a politikai szándék próbálja bevezetni ezt a szemléletmódot. E fordított helyzetben egyelőre nehéz megítélni, hogy milyen körökben beszélnek majd a kultúrában az örökség nyelvét, ha úgy tetszik, nyelvjárását, és milyen mélységig értik azt meg. Csupán hivatkozási alap, termék címke lesz-e a fogalom, mely például a sikeres pályázás érdekében használandó, vagy valóban átgondolt szellemi irány? Az említett szellemi mozgalmasságtól nagyon elüt, ha a nemzeti önkép statikus és tablószerű. A történész, akit nem a tablószerű múlt érdekel, hanem a folyamatok és azok szakadásai, vajon részt vesz (részt vehet-e) az örökség alakításában? Lehet, éppen azzal használ, hogy megmutatja a politikai, „államéletrajon” kívül milyen csomópontok vannak az ország történetében, ahelyett, hogy az örökség fogalmával próbálná lefedni, s úgyszólván egyneműsíteni azt.⁴²

Ha már az átalakulást és változást mutattuk ki ebben a problémában, azt a kérdést is fel kell tennünk, hogy mi lesz a sorsa a diskurzusnak és a hozzá fűződő gyakorlatnak? Túléli-e az európai egységfolyamat jelenlegi szakaszát? A magyarországi átvétel kísérletének pillanatában a nyugati örökség-gepezet lassan eléri teljesítőképességének azt a maximumát, mikor a fogyasztókban, vagy legalább a szkeptikus megfigyelőben csömört kelt, hogy szinte minden örökséggé válik.⁴³ Egyelőre szó sincs arról, hogy nálunk a gyakorlatban bekövetkezett volna a „totális muzeifikáció”, de az elméleti tisztázatlanság efelé vihet. Vajon az „örökség” Magyarországon komponense vagy kerete lesz-e az olyan, trendektől függetlenül is létező jelenségeknek, mint az országimázs, a kulturális turizmus, az identitásképzés; esetleg átveszi-e az „örökség” szerepét egy másik fogalom, amely másfajta, egyelő-

re nem látható szempontból rendezni a kulturális életet? Lesz-e új paradigma, melyhez ismét alkalmazkodni próbálunk? Ha igen, hogyan használjuk majd az „örökség” jegyében formálódó tapasztalatunkat?

JEGYZETEK

- ¹ Forrásproblémát jelent az internet-oldalak használata, de az információ jelentős része csak itt található meg. Már természetesnek mondható, hogy egy-egy intézmény internet-oldalán több információ érhető el, mint nyomtatott kiadványai-ban. Például a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának honlapján (<http://www.nkom.hu>) jóval nagyobb anyag olvasható, mint Krónikás című lapjában.
- ² A későbbiekben további források bevonásával, az említett témák együttes elemzésével lehet választ adni arra a kérdésre, hogy az itt elvégzett vizsgálat mennyire reprezentatív.
- ³ Compendium of basic texts of the Council of Europe in the field of cultural heritage. Strasbourg, 1998. 10-17, 23-25, 61-67. Köszönöm Deák Ildikónak (NKÖM), hogy rendelkezésemre bocsátotta ezt az anyagot.
- ⁴ A MKM korábbi Közgyűjteményi Főosztálya kapta a Kulturális Örökség Főosztálya nevet 1996-ban, a holland minisztériummal kötött megalapodás után. (Köszönöm Wollák Katalinnak [Kulturális Örökség Igazgatósága] ezt az információt, és a tanulmányommal kapcsolatos észrevételeit.) 1998 februárjában könyvtáraknak, közgyűjteményeknek ír ki pályázatot: Művelődési Közlöny, 1998. 27. sz. 3180-3182. o.; a Világörökség Magyar Nemzeti Bizottsága: 44/1997.(XII. 29.) KTM-rendelet; a Kulturális Örökség Igazgatóságának alapító okirata, mely az 1997. évi CXL. tv-re hivatkozik: 29/1998. (VI. 11) MKM-rendelet, Művelődési Közlöny, 1998. 19. sz. II. k. (júl. 10.) 2476-2477. o.; ennek módosítása az Orbán-kabinet alatt: 13/2000 (VII. 11.) NKÖM-rendelet, Kulturális Közlöny, 2000. 15. sz. (aug. 24.) 569-570. o. A KÖI az előző kormány döntése alapján jött létre, de munkáját már a parlamenti választások után kezdte meg.
- ⁵ 1997. évi LIV. tv. a műemlékvédelemről
- ⁶ 1997. évi CXL. törvény, Magyar Közlöny 1997. 112. sz. 8369-8391. o.
- ⁷ Az akkori minisztérium elvileg a területenkénti törvényhozás logikáját is folytathatta volna tovább; lehetséges, hogy a kultúrára szánt állami támogatás növelése érdekében lépett a területek egyesítése felé. (S e tekintetben talán a következő kormány politikáját előlegezte meg.)
- ⁸ Művelődési Közlöny 1998. 19. sz./II. k. 2476-2477; módosítása: Kulturális Közlöny 2000. 15. sz. 569-570. o.
- ⁹ Szabadság és jövő. A polgári jövő programja 1998. FIDESZ-Magyar Polgári Párt. Az Épített környezeti értékek védelme, Kultúra finanszírozása, Kulturális politika c. fejezetek foglalkoznak a problémával, 54-56, 121-125. o. Már az 1997. évi CXL.

törvény tervbe vette, hogy „a kulturális örökség védelmére közalapítványt hoz létre.” (52. paragrafus, d. pont) A FIDESZ-MPP programjában szerepel, hogy „kormányra kerülésünk után azonnal felállítjuk a Nemzeti Örökség Alapot, mely megkezdhetné működését.” (122.)

¹⁰ Magyar Hírlap, 1998. máj. 18. 8. o.

¹¹ Magyar Hírlap, 1998. máj. 26. 1. o.; Népszabadság 1998. jún. 3. 5. o.; jún. 13. 4. o.; jún. 16. 4. o.; jún. 17. 4. o.; jún. 18. 4. o.; jún. 25. 4. o.

¹² Az 1998. június 25-én és 30-án zajlott parlamenti vita jegyzőkönyve: <http://www.mkogy.hu>; ld. még Népszabadság, 1998. július 1. 4. o.

¹³ A Nemzeti Kulturális Alapprogram Évkönyve 1999. Tasnádi Attila szerk. Bp. 2000. 9-14, 15-19. o.

¹⁴ Magyar Nemzet, 1999. júl. 17. 19. o. A nemzeti kulturális örökség minisztereivel több interjú is olvasható a tárca céljairól, működéséről. Háromi Józseffel: Magyar Hírlap, 1999. júl. 10. 13. o., Magyar Napló, 1998. szept. 3-6. o., Magyar Napló 1999. dec. 5-8. o., a hivatalba lépő Rockenbauer Zoltánnal: Magyar Nemzet, 1999. dec. 24. 25. o.

¹⁵ Művelődési Közlöny, 1998. 32. sz. I. k. (nov. 10.) 3293-3295. o.

¹⁶ Kulturális Közlöny, 1999. 2. sz. 46. o.

¹⁷ A Budapesten megnyitott helyek közül némelyik nem kapcsolódott a tematikához, így a Nemzeti Bank és az Országos Rendőr-Főkapitányság épülete.

¹⁸ Kulturális Közlöny, 1999. 1. sz. 4-5. o.; 2000. 1. sz. 1-2. o.; 2. sz. 49-51. o.

¹⁹ Kulturális Közlöny, 1999. 19. sz. 633-636. o.

²⁰ Kulturális Közlöny, 1999. 4. sz. 95. o.

²¹ Kulturális Közlöny, 1999. 12. sz. 379. o.; 15. sz. 457. o.

²² Kulturális Közlöny, 2000. 5. sz. 137-138. o.

²³ Kulturális Közlöny 1999. 7. sz. 178-179.

²⁴ Kulturális Közlöny, 1999. 6. sz. 132-137. o.

²⁵ Kulturális Közlöny, 1999. 7. sz. 181-186.

²⁶ Kulturális Közlöny, 2000. 3. sz. 116-118.

²⁷ A program rövid leírása: <http://www.nkom.hu/kiemelt/mill/tart/ptd.shtml>, és a pályázati nyertesek listája: <http://www.nkom.hu/kiemelt/mill/tart/pa6.shtml>

²⁸ Népszabadság, 1998. jún. 22. 5. o.

²⁹ Lóvei Pál: A műemlékvédelem táguló körei, illetve uő: Gyorsjelentések a kilencvenes évekről. Műemléklap. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal tájékoztatója, 2000. 3-4. sz. 21, 28. o.

³⁰ Itt a műtárgy, ott az igény. Szonyei Tamás interjúja Visy Zsolttal, az NKÖM helyettes államtitkárával. MaNcs, 1998. (http://www.net.hu/mancs/1_9/globusz4.html)

³¹ Kulturális Közlöny, 2000. 5. sz. 142. Néhány „országzászló-emlékmű” is szerepel a felújítandó alkotások között. Ezeket a két világháború közötti revíziós propaganda jegyében állították fel.

³² Kulturális Közlöny, 1999. 23. sz. 897-898.

³³ Népszabadság, 1998. jún. 3. 9. o.

³⁴ 2000. október 2-i hír az NKÖM honlapján (<http://www.nkom.hu/napi-hirek/minhir>). A törvény eszerint Kulturális Örökségvédelmi Hivatalt kíván

létrehozni, mely az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség jogutódjaként alakulna meg, és magába foglalná a Kulturális Örökség Igazgatóságát. Az előkészítés folyamata során magam is tanúja voltam egy epizódnak. 2000. december 6-án, az Országos Műemlékvédelmi Hivatal *A műemlékek a kulturális örökségben* címmel rendezett konferenciáján, ahol főleg a műemlékvédő, művészettörténész, kisebb részben a régész szakma képviseltette magát, a hozzászólók egy része úgy nyilatkozott, hogy számukra ismeretlen, vajon a törvényjavaslat akkor aktuális szövege – mely értesüléseik szerint már a politikai tárgyalás szintjére került át –, mennyit vesz át a szakmai javaslatokból, és aggályok merültek fel azzal kapcsolatban is, hogy a műemlékvédelem és a régészet illetékességét tudományos és intézményi szempontból pontosan körülhatárolja-e a tervezet. Tanulmányom lezárásakor (2000 karácsonyán) ez az utolsó információ a törvényjavaslatról, vagy inkább fogadtatásáról.

³⁵ Hozzá kell tennünk, hogy az EU alapszerződése ugyan általános ajánlásokat adnak az örökségvédelem terén, mégis az egyes tagországokon múlik, hogy milyen jogositványokkal látják el az államot, pl. a kulturális javak szabad migrációja vagy az állami szerepvállalás igencsak problematikus kérdéseiben. Előfordulhat azonban, hogy az EU-pénzekből megvalósított projektek esetén az Unió igényekkel lép fel.

³⁶ Kulturális Közlöny, 1999. 1. sz. 4-5. o.

³⁷ Kulturális Közlöny, 1999. 7. sz. 174-177. o.

³⁸ Ld. például: Oszlopokat emeltünk, hogy beszéljék a múltakat. A millenniumi műemlékhelyreállítások lexikona. Szerk. Tamási Judit. Budapest, NKÖM-OMvH, 2000.

³⁹ Sőt, az is lehetséges, hogy a megemlékezések közösségi szinten kigondolt „alkalmi történelme” sem a tulajdonképpeni múlthoz, hanem a „jövőre vetülő közösségségményhez” köti az ünneplőket. K. Horváth Zsolt: Elképzelt múlt, felidézett jövő. Három séta az „örökség” erdejében. Múltunk, 2000. 3. 199.

⁴⁰ Egy EU-csatlakozás előtt álló országban nyilván különös paradoxont eredményez, hogy a posztoszocialista nemzetépítés szakaszában próbálja átvenni azt a kulturális diskurzust, mely fellazuló nemzetfogalommal rendelkező országokban alakult ki.

⁴¹ Vö. François Hartog észrevételeit az örökség és az idő viszonyáról, különösen a „prezentizmusról”, jelen Regio számban megjelent tanulmányában.

⁴² Millennium és társadalomtörténet. Benda Gyula társadalomtörténésszel beszélget Kovács Éva és Melegh Attila. Regio, 2000. 2. sz. 35-36. o. A társadalmi és gazdasági folyamatok „egyáltalán nem esnek egybe a fontos politikai döntések idejével és a szimbolikussá vált időpontokkal. Más kérdés az, hogy akkor mi marad a társadalomtörténetésnek, ha valamilyen módon részt akar venni ebben az ünneplési játékban. [...] Nem akarok az „ezerévre” rímelve ezer év társadalomtörténetéről írni, mert valószínűleg más szakaszokban kell gondolkodni.” Keith Thomas (többek közt a *Religion and the Decline of Magic*, illetve a *Man and the Natural World. Changing Attitudes in England* szerzője, aki jelenleg a brit örökségvédelemben is részt vesz) a Közép-Európa Egyetemen, 2000. november 6-án tartott,

History and Heritage című előadásában azt fejtegette, hogy összefér-e az örökség-típusú gondolkodás, mely általában a jelen igényei szerint konstruálja a múltat, a történetírással, mely elvileg önmagáért tanulmányozza azt. Végül igennel válaszolt, de azzal a kikötéssel, hogy a „heritage” nem kerülheti meg a történelem kínos konfliktusait, töréseit, a „history” pedig saját szakmai kritériumaihoz ragaszkodva veheti hasznát az örökség népszerűségének.

- ⁴³ A Collegium Budapest 2000 januárjában tartott konferenciáján több előadó is utalt erre a problémára, mely nyugati országokban már tapasztalati tény. Erdősi Péter: Feljegyzések az örökség diskurzusról. Két konferencia tanulságai. *Regio*, 2000. 1. sz. 269, 273. A konferenciát szervező Sally Humphreyszel történt beszélgetése nyomán felöltő gondolatairól ld. Babarczy Eszter cikkét: Vidámabb múltat tessék vágni! A nemzeti örökségről. *MaNcs*, <http://mancs.hu/legfrissebb.tdp=0008publ>. A szerző úgy látja, hogy „Magyarországon a *heritage business*nek, az örökségiparnak nincs igazi hedonisztikus, fogyasztói kultúrája”, és felteszi a kérdést, „mit kell hozzáadnunk ehhez az egész megörökölt magyar kultúrtörténethez, hogy abból nemzeti örökség legyen?”; a nemzeti örökség kialakulását akadályának tekinti „a folyamatosság körüli konszenzus” hiányát. A folyamatosság kapcsán vö. Hartog írását, aki épp a jelen és múlt közti szakadásban ismeri fel az örökség képződésének egyik előfeltételét. A francia esetben a „nemzeti emlékezet patrimonialis öntudattá alakulását” három szakadással (az ellenállás hivatalos történetének bukása De Gaulle lemondása után; a modernizáció hatása a paraszti társadalomra; a francia baloldal kijózanodása) magyarázza K. Horváth Zsolt: Három séta az „örökség” erdejében, i.m. 181-187. Érdemes lenne országonként elemezni az örökség-mozgalom kialakulásának okait.

PÉTER ERDŐSI

Attempts to a Definition of Cultural Heritage in Hungary

How did the reception of cultural heritage concept take place in Hungary? The author has analysed the levels of political decision-making during 1997-2000, on the basis of normative texts (laws, decrees etc.). The term had already been used by the social-liberal cabinet, then in 1998 the Orbán government took new steps by establishing the Ministry of National Cultural Heritage. Textual analysis shows that in political decision and discourse one can find some elements of the notion of cultural heritage but its definition is not satisfactory enough, thus it adapts to practice, e.g. the occasional demands of the millennial festivities. Currently, a search of the existence and whereabouts of heritage manifest itself in the practical uses of the notion. It has not been clarified yet what “national” means in this context.

Behind these problems one may find the dilemma of control and financing on the one hand, and the dilemma of cultural identity on the other: is it really that the local or regional initiatives will be emphasized according to the western concept of heritage or rather the centre of power will be the determining factor? National consciousness shall be a wide frame of local identities or the reflexes of the nation state will gain ground again?

It is still an open question how Hungarian society can give a content to the forms of European heritage movement. Cultural heritage in Hungary appeared in politics sooner than in academic or public thinking. At the moment, the reception has some advantages in spite of its unclarified state, since an exaggerated usage has not deprived the notion of its meanings. A common effort of various scientific disciplines may contribute to avoid such an inflation of the term.